

La ceràmica ibèrica de Fontscaldes, una manifestació cultural de l'iberisme tardà. Acostant-nos al centenari del seu descobriment (i VI)

M. Ester Fabra

Valoració dels materials del tester K

A mesura que hem anat fent nous descobriments dins de l'àrea del jaciment de Fontscaldes i que s'han aprofundit els estudis centrats en l'abundant material aparegut, el ventall tipològic de formes ha augmentat progressivament. Tenim la certesa que aquest capítol no està tancat. Els materials exhumats del tester K s'han estudiat però encara es conserva *in situ* aproximadament el 40% de la seva capacitat.

La valoració feta de la ceràmica trobada en aquest tester ens ofereix la total preponderància de la ceràmica ibèrica decorada i la comuna ibèrica (sense decorar). La resta de categories són molt residuals.

Pel que fa a la variabilitat tipològica dels materials recuperats i inclosos

dins la categoria de comuna ibèrica i ibèrica pintada, existeix una important dispersió de models ceràmics, cosa que ens allunya de la visió estereotipada d'uns tallers migrats en estil i tipus, centrats en la producció de càlats i plats hemisfèrics.

En els percentatges dels continguts del tester hi predominen, en primer lloc, les grans gerres d'emmagatzematge, seguides pel càlat. En tercer lloc, hi trobem la producció d'àmfores ibèriques, l'estudi específic de les quals encara avui en dia no s'ha portat a terme per part dels especialistes en la temàtica, els quals, en alguns casos, en desconeixen l'existència com a centre productor a la Cossetània juntament amb altres forns, ja estudiats, com els del jaciment de Darró (Vilanova i la Geltrú). En quart lloc, hi trobem les gerres de nansa de cistella per tragar líquids

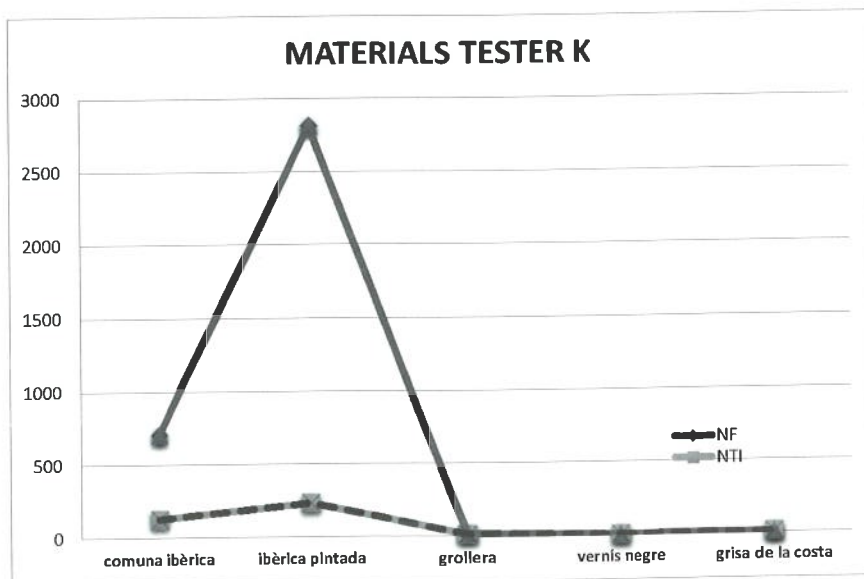
i, finalment, les mitjanes i petites produccions de bols i pàteres, productes del servei de taula ibèric. Tot plegat ens ofereix unes evidències de fabricació d'uns 10 anys en què el 35% de la producció són materials destinats al comerç i l'emmagatzematge.

Les rutes comercials

Uns tallers amb una producció tan considerable adreçada al comerç han d'ubicar-se i comptar amb unes vies de comunicació adients i suficients per a un mercadeig a gran escala.

Una de les rutes comercials antigues de les quals tenim coneixença és la via romana Tarraco-Ilerda per al marge dret del riu Francolí, malgrat que el traçat entre Picamoixons i Montblanc és encara confús. Sembla que des de Picamoixons la via tenia dues variants: la primera, per Fontscaldes, on la via conflueix amb el camí de Montblanc a Vilafranca, i, la segona, per la Riba i Vilaverd, seguint la riba dreta del Francolí fins a Montblanc.

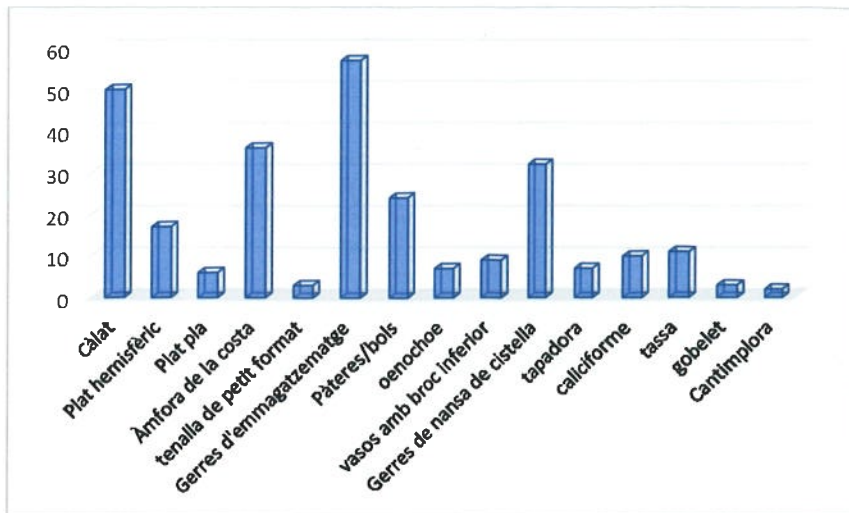
Sobre l'antiguitat del camí de Vilafranca no hi ha dubtes. El seu traçat rectilini, allunyat dels actuals nuclis de població dels quals serveix molts cops com a eix limitador entre municipis (Valls, Alió, el Pla de Santa Maria, Vila-rodon, Bràfim), i la seva proximitat als jaciments del riu Gaià en són característiques identificadores. Se l'ha considerat el gran camí romà transversal a la via Augusta i que serviria d'enllaç entre aquesta via i la romana Tarraco-Ilerda (Palet, 2008: 358). Així mateix, els estudis realitzats sobre la distribució del material ceràmic d'importació en vernís negre dels jaciments arqueològics ibèrics de la Cossetània van evidenciar la similitud de produccions entre jaciments del

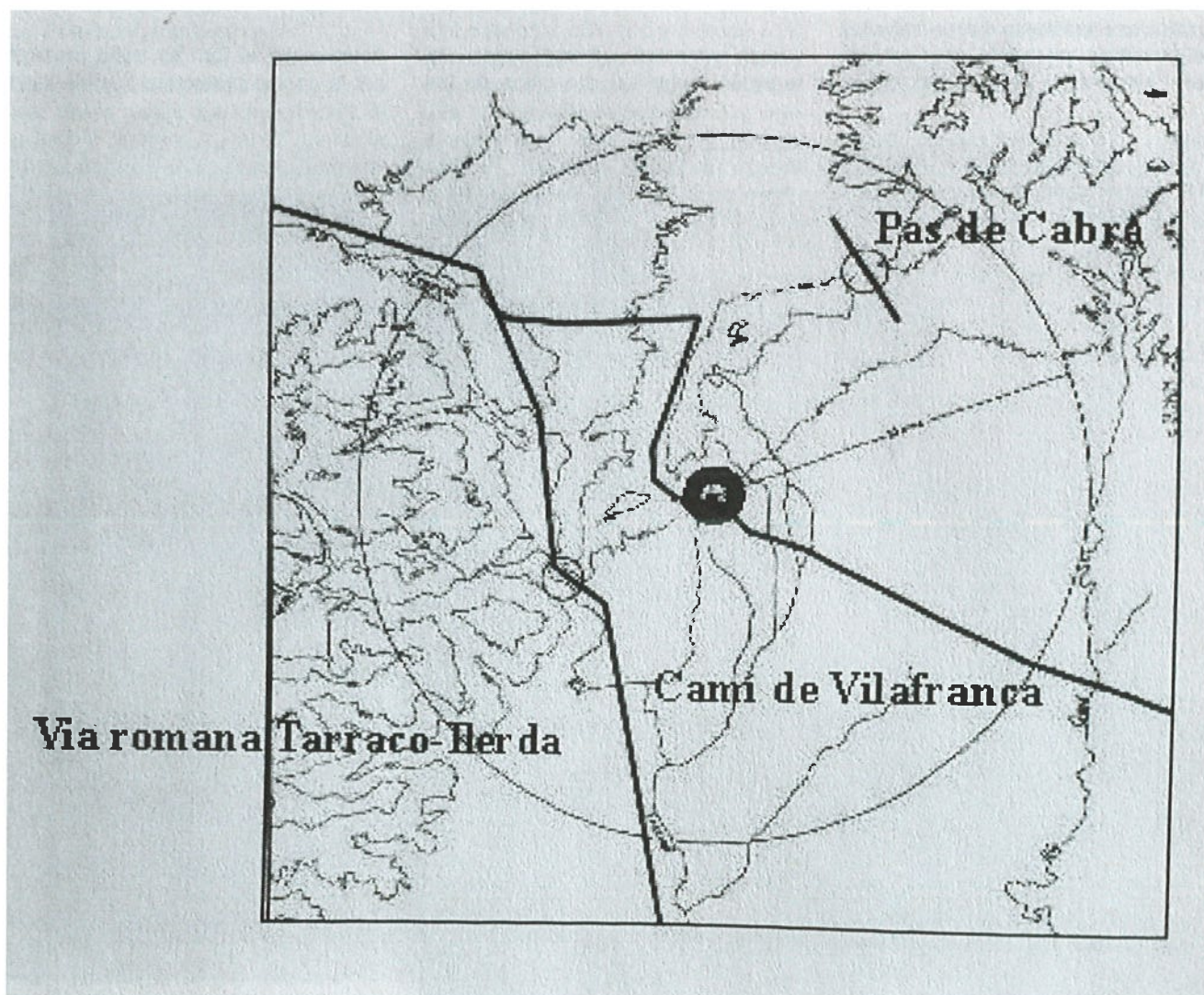
Valoració dels percentatges de les diferents categories de ceràmica apareguda al tester K discriminant el nombre de fragments (NF) del nombre tipològic d'individus (NTI).

Penedès, el Vilar de Valls i jaciments interiors de les comarques de l'Urgell i les Garrigues (Pla de les Tenalles, Molí de l'Espígol). A la llum d'aquestes investigacions, ja fa un temps que s'ha plantejat l'existència d'una ruta costa-interior que, des del Penedès, arribaria a la zona de Valls passant pel Montmell i la serra d'Albinyana.¹

Finalment, també caldria assenyalar un altre camí, potser secundari, a través del pas de Cabra, pas natural privilegiat cap a la Conca de Barberà triat avui en dia per situar l'autopista AP-2 (Juan Tovar, et al., 1986: 81-84), el qual podria pertànyer a un tram d'una via romana que arribés fins a Cervera a la llum del miliari romà que va ser trobat entre els municipis de Vallfogona de Riucorb i Guimerà.

Tipologia de les formes elaborades al tester K dintre de les categories de la ceràmica comuna ibèrica i ibèrica pintada.

A partir de la situació del forn de Fontscaldes, vies antigues de comunicació existents. (imatge: Juan Tovar)

Distribució de la ceràmica de Fontscaldes

La troballa tan primerenca del forn i de les produccions dels testers va popularitzar i assimilar el concepte de ceràmica ibèrica com a *ceràmica de Fontscaldes*. De manera que, durant molt de temps, van ser termes pràcticament sinònims. Aquest fet va tenir, com a conseqüència, que afloressin de forma artificial i equívoca "ceràmiques de Fontscaldes" pertot arreu atenent criteris decoratius que tenien certes similituds amb aquesta producció.

A la dècada dels anys noranta del segle passat, es va portar a terme un estudi aprofundit del càlat ibèric i, arran d'aquesta actuació, es van revisar tots els materials pertanyents a aquesta forma apareguts als testers (Conde, 1990). A partir d'aquests estudis, es van destriar i recatalogar totes les informacions existents sobre troballes de possibles materials de Fontscaldes i actualment s'han limitat els ja-

ciments que presenten produccions irrefutables d'aquests tallers.

Cronologia de les produccions

Fruit de les confusions decoratives i estilístiques, i de la barreja de materials de diferents jaciments que es van aplegar sota la denominació comuna de *ceràmica de Fontscaldes*, durant uns 60 anys després del descobriment, la cronologia atribuïble a aquests tallers va ser errònia. A partir dels anys vuitanta del segle passat, nous estudis van anar resituant-la dins el marc cronològic real (Fabra, 2008).

Les darreres troballes del tester K van permetre identificar una base de ceràmica de vernís negre campaniana A (Lamboglia 33a) amb una datació concreta situada entre el 250-200 aC i el 180 aC.

S'han identificat altres formes del repertori ibèric les datacions de les

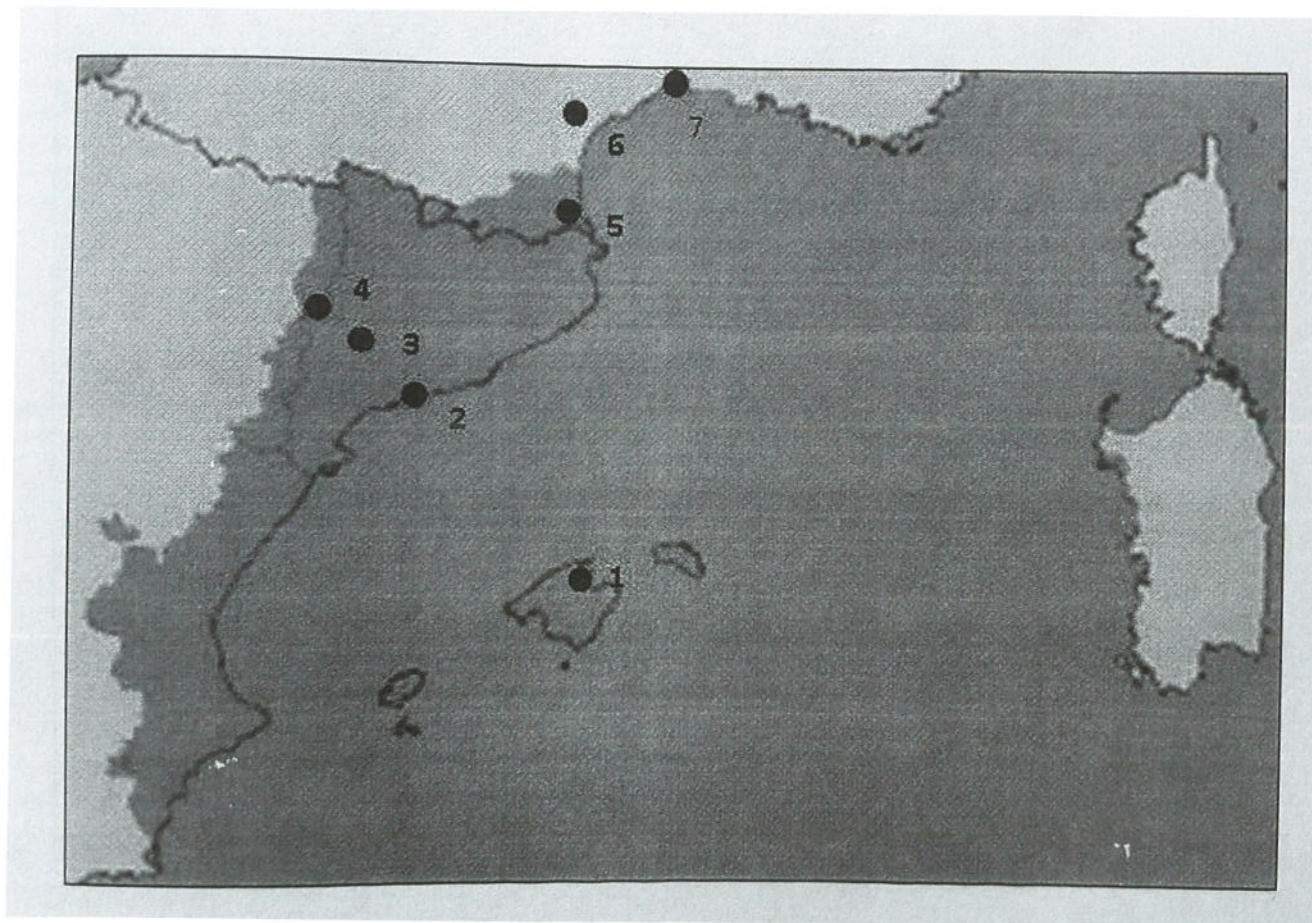
quals són força precises; com les anomenades *ceràmiques grises emporitanes* característiques del segle II aC o les imitacions indígenes de formes de la vaixel·la romana, tant en campaniana A (Lamboglia 26, 33 i 36) com en vasos de parets fines (Mayet II), que ens situa també en el segle II aC i, potser, en el primer quart del segle I aC.

Tot plegat proporciona un panorama cronològic per a aquestes produccions molt focalitzat en el segle II aC (darrer terç i, possiblement, fins a l'inici del s. I aC).

Acostant-nos al 2020, centenari del descobriment

L'any vinent es commemoraran els 100 anys d'aquests descobriments pioners de l'arqueologia catalana i el seu llegat continua sent força desconegut pels mateixos val·lencs.

Actualment, el forn es troba protegit per la caseta protectora bastida l'any

Distribució de jaciments forans on s'ha demostrat la presència de produccions de càlat de tipus Fontscaldes: 1. Pollentia; 2. Tarragona (c. dels Caputxins); 3. Vil·la romana de Margalef; 4. La Vispesa (Tamarit de Llitera); 5. Ruscino; 6. Enserune; 7. Espeyran (Sant Geli, Occitània).

Treballs de construcció de l'actual caseta protectora del forn de Fontscaldes. (Foto: Samuel Burguete)

1993. Aquesta coberta la van finançar la Generalitat i la Diputació de Tarragona i el projecte va ser elaborat per Ramon Aloguín Pallach, en aquells moments cap de la secció d'inspecció del Patrimoni Arquitectònic.

El projecte inicial preveia un pas al voltant de les restes que en permetés la visita per l'interior. A aquest passadís s'hi accedia per unes escales laterals. La realitat va ser que la mida d'aquest pas es va reduir molt, la qual cosa va fer quasi impracticable deambular-hi, les escales no es van portar a terme i la barana no es va posar.

Un cop acabada la caseta, el forn es va mantenir en un estat precari fins a les darreries del 2005, quan es va aconseguir una subvenció procedent del conveni de col·laboració entre la Generalitat de Catalunya i les caixes d'estalvis catalanes per a la realització d'obres socials.

A partir de l'informe i projecte d'intervenció arqueològica elaborat per Cristina Benet Arqué (gerent de CO-DEX), Agustí Gamarra (restaurador) i M. Ester Fabra Salvat (arqueòloga), es va portar a terme la primera fase del projecte de consolidació i neteja del monument, que preveia la restauració-reintegració parcial dels arcs perduts de la graella; neteja general de les estructures, eliminació de restes de murs de l'antiga coberta, consolidació de revestiments i reintegració d'arcs.

Però encara resta per realitzar la darrera fase d'actuació que faciliti la visita, l'accés, el manteniment i la dotació de materials informatius i didàctics que permetin conèixer i di-

fondre aquesta resta arqueològica tant als educadors com al públic en general.

Per tot plegat, trobem un bé patrimonial catalogat com a bé cultural d'interès local (BCIL) per la nostra ciutat i unes restes arquitectòniques restaurades, conservades i resguardades amb diners públics, però que es troben aïllades i oblidades pels organismes que l'haurien de protegir. El jaciment llangueix, com la resta del nostre patrimoni arqueològic.

Sense un manteniment regular de l'espai, el lloc es va mantenint de forma precària gràcies als esforços de mans voluntàries. Sense un condicionament dels accessos, amb estructures metàl·liques en procés d'oxidació, tancat a les visites. Sense una passarel·la elevada al voltant de l'interior del forn que permetés una visita fluida de grups i no malmetre l'estructura.

Sense plafons explicatius que en permetin la comprensió. Sense tot això, trobem un espai mort, incompreensible i condemnat a l'oblit total. No s'ha sabut o no s'ha volgut donar una solució que permetés engegar-ne la museïtzació, divulgació i integració dins l'oferta cultural del municipi.

Aquest fet resulta encara més dolorós i penós quan veiem que municipis propers al nostre han apostat per potenciar i museïtzar el seu patrimoni arqueològic de forma digna i ben entenedora, encara que es trobi situat en terrenys privats.

Així, és un bon exemple el jaciment ibèric dels Rabassats (Nulles), un assentament rural d'època ibèrica excavat entre el 2014 i el 2017 i que actualment es troba totalment consolidat i compleix totes les condicions per ser difós, i enriqueix, d'aquesta manera, l'oferta turística del poble.

El lloc on es troba el forn actualment. (Foto: Samuel Burguete)

El jaciment dels Rabassats (Nulles), museïtzat. (Foto: Samuel Burguete)

El temps corre i les nostres institucions s'haurien de preguntar amb quina forma i actitud volen commemorar el centenari de l'excavació del forn, ja que, tal com es troba actualment, n'és totalment insostenible la difusió, visita i estudi.

Què esperem? La inèrcia d'aquesta desídia aboca a la deixadesa; la deixadesa, a la degradació, i la degradació pot acabar amb la destrucció.

Notes

1. Principal, J. (1998). *Las importaciones de vajilla fina de barniz negro en la Cataluña sur y occidental durante el siglo III aC. Comercio y dinámica de adquisición en las sociedades indígenas*. Oxford: BAR International Series 729, p. 207.

Bibliografia

BALIL, A. (1956). "Tres ejemplares de la coroplástica ibérica en el Museo Arqueológico de Barcelona". *Ampurias*, XVII-XVIII: 255-265.

BELTRAN, M. (1976). *Arqueología e Historia de las ciudades antiguas del Cabezo de Alcalá de Azaila (Teruel)*. Saragossa: Universidad de Zaragoza.

COLOMINAS, J. (1923). "El forn de Fontscaldes". *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1915-1920: 602-604.

CONDE, M. J. (1990). "La producció ceràmica en el món ibèric: el *kalathos*, anàlisi i classificació". Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona.

FABRA, M. E. (2008a). "Fontscaldes: Situació i història de la investigació", a: *Valls i la seva història: Prehistòria i història antiga*, vol. II. IEV: Valls, p. 242-254.

FABRA, M. E. (2008b). "Fontscaldes: Les produccions característiques i tipologia", a: *Valls i la seva història: Prehistòria i història antiga*, vol. II. IEV: Valls, p. 264-281.

FABRA, M. E. (2008c). "Cronologia de la producció dels tallers de Fontscaldes", a: *Valls i la seva història: Prehistòria i història antiga*, vol. II. IEV: Valls, p. 262-263.

FABRA, M. E. (2013). *Cavalls i poder en el món ibèric, a propòsit del fragment decorat amb la imatge d'un cavall aparegut al tester K de Fontscaldes*. Catàleg de l'exposició. Valls, 2013.

FABRA, M. E.; BURGUETE, S. (1988). "El forn de Fontscaldes. Imatges d'una indiferència col·lectiva". *Cultura* (Valls: AAEET), 478 (octubre): 16-18.

FABRA, M. E.; SOLÉ, D. (2004). "Els testers de ceràmica ibèrica de Fontscaldes. Estudi del diari d'excavacions de Josep Colominas i noves aportacions". *Quaderns de Vilaniu* (Valls: IEV), 45: 101-114.

FABRA, M. E.; BURGUETE, S.; VILALTA, E. (2013). "Grafits apareguts al jaciment ibèric del Vilar i alts testers de Fontscaldes (Valls, Tarragona). La tècnica del carbó vegetal". *Saguntum* (València: Universitat de València), 45: 247-250.

FORT, A. (1958). "Estudio tipológico de los materiales del horno ibérico de Fontscaldes". Tesi de llicenciatura inèdita. Universitat de Barcelona.

JUAN TOVAR, L. C., et al. (1986). "Medio natural y medio económico en la industria alfarera; el taller iberorromano de Fontscaldes (Valls, Alt Camp, Tarragona)". *Butlletí Arqueològic* (Tarragona: Reial Societat Arqueològica Tarraconense), 26: 59-85.

LAFUENTE, A. (1989). "La estructura fornàcea de «La Coma» y la producción de cerámica ibérica en Fontscaldes". Tesi de llicenciatura inèdita. Estudi General de Lleida.

PALET, J. M. (2008). "Món romà: Formes de paisatge i organització territorial a l'Alt Camp", a: *Valls i la seva història: Prehistòria i història antiga*, vol. II. IEV: Valls, p. 356-362.

PÉREZ BALLESTER, J.; GÓMEZ BELLARD, C. (2004). "Imitaciones de vasos plásticos en el mundo ibérico", a: *La vajilla ibérica en época helenística (s. IV-III al cambio de era)*. Colección de la Casa de Velázquez, 89. Madrid, p. 31-47.

SANTACANA, J.; DURAN, J. (2011). *La cuina dels ibers de la llar de foc als fogons*. Episodis de la Història, 355. Barcelona: Rafael Dalmau, Ed.

SERRA RÀFOLS, J. C.; COLOMINAS I ROCA, J. (1958-65). *Corpus Vasorum Antiquorum*. Musée Archéologique de Barcelone. Fasc. II. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

SOLÉ FOLCH, D. (1997). "Interrogants sobre el taller ibèric de Fontscaldes (II)". *Quaderns de Vilaniu* (IEV: Valls), 32: 3-28.

SOLÉ FOLCH, D. (2008). Fontscaldes: el repertori decoratiu. Estudi temàtic", a: *Valls i la seva història: Prehistòria i història antiga*, vol. II. IEV: Valls, p. 282-310.

VILASECA, A.; ADIEGO, P. (2000). "El centre de producció ceràmica de les Planes del Roquís, Reus (Baix Camp)". *Tribuna d'Arqueologia* (Trabajos de Prehistoria), 1998-1999: 259-276.